

ΙΔΡΥΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ & ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
FOUNDATION FOR ECONOMIC & INDUSTRIAL RESEARCH

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΔΗΛΩΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ

Δεκέμβριος 2012

Περιεχόμενα

ΚΥΡΙΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	3
1. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	4
2. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΑΔΗΛΩΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	5
3.1 ΚΥΡΙΕΣ ΑΙΤΙΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ ΤΗΣ ΑΔΗΛΩΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	6
3.3 ΤΡΟΠΟΙ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ ΤΗΣ ΑΔΗΛΩΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	9
3.4 Η ΑΥΤΟΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΩΣ ΜΟΡΦΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΠΟΥ ΕΥΝΟΕΙ ΤΗΝ ΑΔΗΛΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ	12
3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	15
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	17
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	18

Κύρια συμπεράσματα

- Στην Ελλάδα καταγράφεται η ανάπτυξη μιας δευτερεύουσας αγοράς εργασίας με αντίστοιχα χαρακτηριστικά της επίσημης, στην οποία είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο το φαινόμενο της αδήλωτης απασχόλησης
- Σε ελέγχους που πραγματοποίησε το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας το 2011 παρουσιάστηκαν περιστατικά αδήλωτης εργασίας στο 30% των περιπτώσεων
- Η εμπειρική ανάλυση της αδήλωτης εργασίας είναι ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς δεν είναι εφικτό να προσδιοριστεί ο αριθμός των ωρών που εργάζεται ένα άτομο στην ανεπίσημη αγορά εργασίας. Για το λόγο αυτό προσεγγίζεται, μεταξύ άλλων, από το μέγεθος της αυτοαπασχόλησης σε μια οικονομία, συμπεριλαμβανομένων και των συμβοηθούτων μελών στην οικογενειακή επιχείρηση
- Οι εργασιακές σχέσεις σε αυτές τις μορφές απασχόλησης αποσκοπούν στον πιο άμεσο έλεγχο της παραγωγής και των όρων αμοιβής τους
- Το ύψος της αυτοαπασχόλησης στην Ελλάδα είναι διπλάσιο του μέσου όρου της ευρωζώνης και ανέρχεται στο 31% της συνολικής απασχόλησης το 2011. Στον πρωτογενή τομέα (73%) και στα Επιστημονικά-Τεχνικά επαγγέλματα (δικηγόροι, λογιστές, σύμβουλοι επιχειρήσεων, αρχιτέκτονες, επιστημονική έρευνα κ.ά., 61%) καταγράφονται τα υψηλότερα ποσοστά αυτοαπασχόλησης στην Ελλάδα
- Οι βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση αποκομίζουν εισόδημα από την εργασία τους, αλλά στην πλειοψηφία τους δεν καταβάλλουν εισφορές ασφάλισης
- Το ποσοστό των βοηθών σε οικογενειακή επιχείρηση ανέρχεται στο 5% στην Ελλάδα, όταν στο μέσο όρο της ευρωζώνης δεν ξεπερνά το 1% το 2011. Το υψηλότερο ποσοστό συμμετοχής των βοηθών στην οικογενειακή επιχείρηση στην Ελλάδα καταγράφεται στον πρωτογενή τομέα (18%) και στην εστίαση (13%)

1. Σκοπός της μελέτης

Η βαθιά ύφεση στην οποία έχει εισέλθει η ελληνική οικονομία την τελευταία τριετία αποτυπώνεται με τον πλέον αρνητικό τρόπο στην αγορά εργασίας, καθώς η πορεία της ανεργίας καταγράφει έντονα ανοδική τάση. Η μεγάλη υποχώρηση της οικονομικής δραστηριότητας ωθεί ολοένα και μεγαλύτερο αριθμό επιχειρήσεων σε μείωση του προσωπικού που απασχολείται, ενώ στον εργασιακό χώρο καταγράφονται σημαντικές μεταβολές, καθώς αυξάνονται οι επιχειρηματικές και ατομικές συμβάσεις εργασίας έναντι των κλαδικών.

Η ύφεση και η ανεργία σε συνδυασμό με το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα, ευνοεί επίσης την ανάπτυξη της αδήλωτης εργασίας, της αμειβόμενης δηλαδή δραστηριότητας που είναι νόμιμη ως προς τη φύση της, αλλά δεν δηλώνεται στις δημόσιες αρχές με συνέπεια την αποφυγή της φορολογίας και των αντίστοιχων εισφορών κοινωνικής ασφάλισης. Στη μελέτη αυτή εξετάζονται οι κυριότεροι παράγοντες που συμβάλλουν στην εκδήλωση του φαινομένου, όπως και μέθοδοι για την προσέγγιση της σε επίπεδο σημαντικών κλάδων οικονομικής δραστηριότητας, αλλά και μορφών απασχόλησης οι οποίες, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, θεωρείται ότι ευνοούν την ύπαρξη ή και τη διεύρυνσή της.

2. Το φαινόμενο της αδήλωτης εργασίας στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα καταγράφεται πιο έντονα συγκριτικά με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, η ανάπτυξη μιας δευτερεύουσας αγοράς εργασίας με αντίστοιχα χαρακτηριστικά όπως της επίσημης, στην οποία όμως είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο το φαινόμενο της αδήλωτης απασχόλησης.^{[1], [2]} Με τον όρο αδήλωτη εργασία περιγράφονται οι αμειβόμενες δραστηριότητες που είναι νόμιμες ως προς τη φύση τους, αλλά δεν δηλώνονται στις δημόσιες αρχές με συνέπεια την αποφυγή της φορολογίας και των αντίστοιχων εισφορών κοινωνικής ασφάλισης (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων¹). Δεδομένου όμως, ότι η άμεση παρατήρηση του φαινομένου δεν είναι εφικτή, στη μελέτη αυτή αποτυπώνονται στατιστικά στοιχεία που σχετίζονται με την εκδήλωση των χαρακτηριστικών της αδήλωτης εργασίας, με σκοπό την εξαγωγή συμπερασμάτων για τις κυριότερες αιτίες, αλλά και πιθανούς τρόπους αντιμετώπισης του φαινομένου.

Στην Ελλάδα, η αδήλωτη (ή μαύρη) εργασία εντοπίζεται στα άτομα (ημεδαπούς ή νόμιμους μετανάστες) που εργάζονται ανασφάλιστοι και δεν εμφανίζονται σε καμία συναλλαγή του εργοδότη με τις αρμόδιες Αρχές (πχ ΙΚΑ), όπως και σε αλλοδαπούς που βρίσκονται παράνομα στη χώρα. Στις παραπάνω μορφές ανασφάλιστης εργασίας θα πρέπει να περιλαμβάνεται και η «πλημμελής ασφάλιση» των ήδη ασφαλισμένων, δηλαδή η απόκρυψη είτε ημερών / ωρών εργασίας είτε τμήματος του ασφαλιστέου ποσού. Η αδήλωτη εργασία συνδέεται με την ανάπτυξη της παραοικονομίας η οποία εκτιμάται στο 25% περίπου του ΑΕΠ της χώρας^[3], ενώ συνεπάγεται μεγάλες απώλειες για τα ασφαλιστικά ταμεία μέσω της εισφοροδιαφυγής. Το γεγονός αυτό συμβάλλει στη διεύρυνση των κοινωνικών ανισοτήτων, καθώς διαρρηγγύεται η σχέση μεταξύ καταβολής κοινωνικών εισφορών από εργοδότες-εργαζομένους και κοινωνικών παροχών από την πλευρά της πολιτείας. Ταυτόχρονα, αποτελεί μια μορφή αθέμιτου ανταγωνισμού στην επιχειρηματικότητα, καθώς επιχειρήσεις που εφαρμόζουν την εργατική νομοθεσία, αντιμετωπίζουν δυσκολίες να επεκτείνουν (ή ακόμα και να διατηρήσουν) τη δραστηριότητά τους, σε αντίθεση με εκείνες που καταφεύγουν σε πρακτικές που συνδέονται με την παραοικονομική δραστηριότητα.

Σύμφωνα με την έκθεση πεπραγμένων του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας (ΣΕΠΕ)^[3], το ποσοστό της ανασφάλιστης εργασίας στις επιχειρήσεις που ελέγχθηκαν ανήλθε στο 30% το 2011. Ενδεικτικά, από τους ελέγχους που πραγματοποιήθηκαν (από τα μικτά κλιμάκια ΣΕΠΕ και ΕΥΠΕΑ²) σε 20 χιλ. επιχειρήσεις (ή 3% του συνόλου της χώρας) σε ολόκληρη την επικράτεια, διαπιστώθηκε ότι από τους 67 χιλ. εργαζόμενους σε αυτές, οι 20 χιλ. ήταν ανασφάλιστοι και μη καταχωρημένοι στα ειδικά βιβλία νεοπροσλαμβανόμενου προσωπικού, με την πλειοψηφία αυτών (59%) να είναι Έλληνες (Διάγραμμα 2.1).

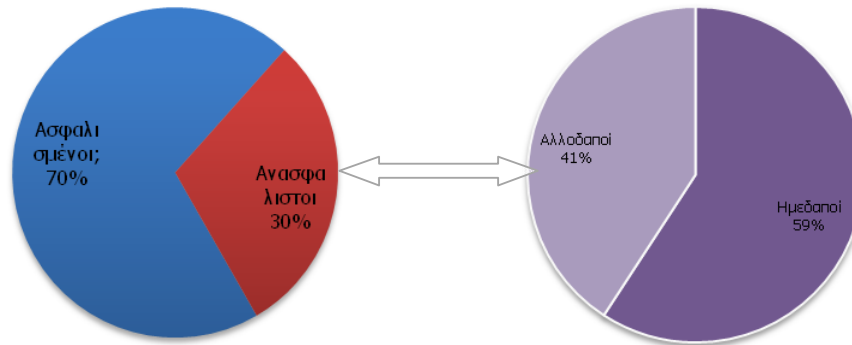
¹ Ενίσχυση της καταπολέμησης της αδήλωτης εργασίας. Ανακοίνωση της επιτροπής προς το συμβούλιο, το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο, την ευρωπαϊκή οικονομική και κοινωνική επιτροπή και την επιτροπή των περιφερειών.

² Ειδική Υπηρεσία Ελέγχου Ασφάλισης.

Διάγραμμα 2.1: Ανασφάλιστη εργασία στην Ελλάδα σύμφωνα με τους ελέγχους του ΣΕΠΕ, 2011

A. Κατανομή ασφαλισμένων & ανασφάλιστων εργαζομένων

B. Κατανομή ανασφάλιστων εργαζομένων με βάση την υπηκοότητα

Πηγή: ΣΕΠΕ

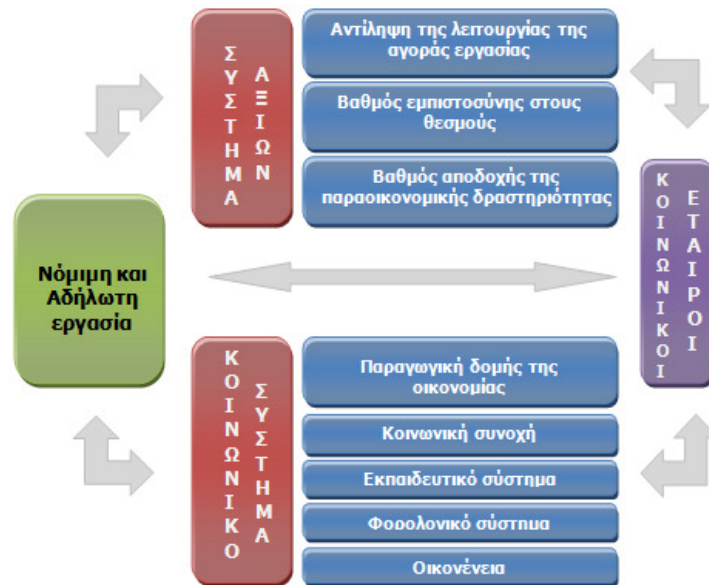
Η έκταση του φαινομένου σε συνδυασμό με την ύφεση της ελληνικής οικονομίας, η οποία έχει ως αποτέλεσμα τη μεγάλη άνοδο της ανεργίας, ασκεί αρνητική επίδραση στην πορεία των ασφαλιστικών εισφορών οι οποίες το 2011 σημείωσαν πτώση -7,6% σε σχέση με το προηγούμενο έτος (έναντι ανόδου κατά 1% το 2010).

3.1 Κύριες αιτίες εκδήλωσης της αδήλωτης εργασίας

Το φαινόμενο της αδήλωτης εργασίας είναι πολυσύνθετο και επηρεάζεται από ένα ευρύτερο φάσμα οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών και θεσμικών παραγόντων. Στους θεσμικούς παράγοντες, ως κυριότεροι επισημαίνονται η χαμηλή εμπιστοσύνη στην οργάνωση του κράτους και στο πολιτικό σύστημα, οι ισχυροί οικογενειακοί δεσμοί και η θετικά προσκείμενη συμπεριφορά προς την ανασφάλιστη εργασία. Αντίστοιχα, ως κυριότεροι πολιτικοί παράγοντες για την εμφάνιση του φαινομένου προβάλλονται το ανεπαρκές κοινωνικό κράτος (πχ χαμηλά κοινωνικά επιδόματα), το ύψος της φορολογίας και των ασφαλιστικών εισφορών, ενώ στους κυριότερους κοινωνικούς-οικονομικούς παράγοντες εντάσσονται η παραγωγική δομή της οικονομίας και το μέγεθος της παραοικονομίας .

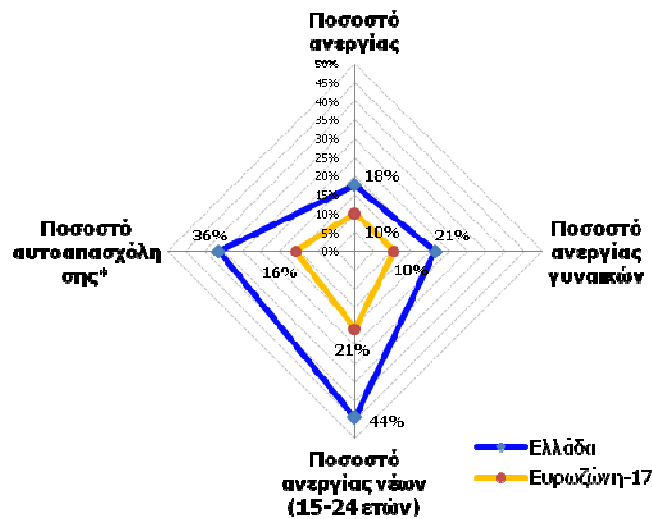
Ταυτόχρονα, η αδήλωτη εργασία τείνει να είναι πιο έντονη σε οικονομίες που χαρακτηρίζονται από υψηλά ποσοστά ανεργίας, μεγάλο αριθμό αυτοαπασχολούμενων και σημαντικές μεταναστευτικές ροές. Οι παράγοντες αυτοί, αποτελούν διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής αγοράς εργασίας, γεγονός που ερμηνεύει σε σημαντικό βαθμό το υψηλό ποσοστό που καταγράφεται στη χώρα. Η ανεργία στην Ελλάδα είναι διαχρονικά υψηλότερη από το μέσο όρο της ευρωζώνης, ενώ την τελευταία διετία καταγράφει έντονα ανοδική τάση, ως συνέπεια της ύφεσης στην οποία έχει εισέλθει η ελληνική οικονομία. Το 2011 το ποσοστό ανεργίας διαμορφώθηκε στο 18% (877 χιλ. άνεργοι), επίδοση που είναι η δεύτερη υψηλότερη έπειτα από της Ισπανίας (21%), ενώ το α΄ εξάμηνο του 2012 ανήλθε στο 23,1% με τον αριθμό των ανέργων να ξεπερνά τα 1,1 εκατ. βάσει της έρευνας Εργατικού Δυναμικού.

Διάγραμμα 2.2: Κύριοι παράγοντες που ευνοούν τα φαινόμενα της αδήλωτης εργασίας

Η ανεργία πλήττει σε μεγαλύτερο βαθμό τις γυναίκες και τους νέους (ιδιαίτερα στην ηλικιακή ομάδα των 15 έως 24 ετών), με το αντίστοιχο ποσοστό να κυμαίνεται σε διπλάσιο επίπεδο από εκείνο στην ευρωζώνη. Από την άλλη πλευρά, η αυτοαπασχόληση ως μορφή εργασίας συναντάται σε πολλούς κλάδους της εγχώριας οικονομικής δραστηριότητας, με την αναλογία στο σύνολο των απασχολούμενων να είναι η μεγαλύτερη στις χώρες-μέλη της ΕΕ (36%, Διάγραμμα 2.3).

Διάγραμμα 2.3: Χαρακτηριστικά αγοράς εργασίας, Ελλάδα και Ευρωζώνη-17, 2011

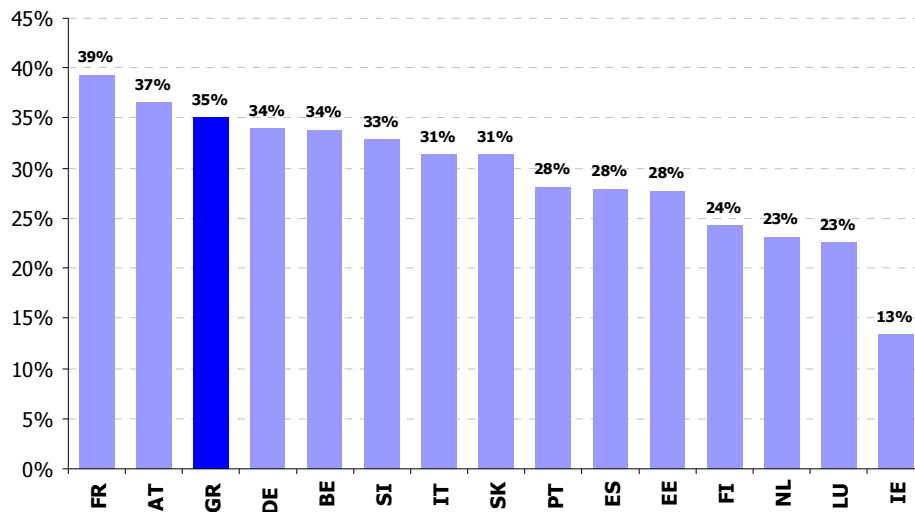

(*) Συμπεριλαμβανομένων των οικογενειακών βοηθών
 Πηγή: Eurostat Επεξεργασία: IOBE

Η εμφάνιση της αδήλωτης εργασίας όμως, συνδέεται και με το ύψος του μη μισθολογικού κόστους που καταβάλλεται από εργοδότες και εργαζόμενους. Σύμφωνα με στοιχεία του OECD ^[4] για το 2011, η Ελλάδα συγκαταλέγεται στις χώρες με το υψηλότερο μη μισθολογικό κόστος εργασίας το οποίο ανέρχεται στο 35% περίπου του συνολικού κόστους εργασίας (Διάγραμμα 2.4).

Η διαχρονική εξέλιξη των παραπάνω μεγεθών σε συνδυασμό με τη συχνότητα και το εύρος των ελέγχων τήρησης της εργατικής και ασφαλιστικής νομοθεσίας ευνοούν την εμφάνιση, αλλά και την διεύρυνση της αδήλωτης εργασίας στην Ελλάδα. Αν και την τελευταία διετία καταγράφεται ενίσχυση του αρμόδιου ελεγκτικού μηχανισμού, το φαινόμενο της αδήλωτης εργασίας έχει ενταθεί ως συνέπεια της οικονομικής ύφεσης και της σημαντικής υποχώρησης της οικονομικής δραστηριότητας.

Διάγραμμα 2.4: Μη μισθολογικό κόστος ως ποσοστό του συνολικού κόστους εργασίας σε χώρες-μέλη της ευρωζώνης, 2011

Πηγή: OECD

Έτσι, πολλές επιχειρήσεις καταφεύγουν στη μη καταβολή φόρων και εισφορών κοινωνικής ασφάλισης αποσκοπώντας (λανθασμένα) στον περιορισμό του λειτουργικού τους κόστους. Σε πιο δυσμενή θέση όμως, βρίσκονται τα άτομα (για παράδειγμα οι μακροχρόνια άνεργοι) τα οποία στην αναζήτηση εργασίας, αδυνατούν να διαπραγματευθούν τους όρους, αλλά και τις συνθήκες με τις οποίες απασχολούνται με συνέπεια να στερούνται βασικών εργασιακών δικαιωμάτων, όπως η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, η προστασία έναντι του κινδύνου εργατικού ατυχήματος, αλλά και η μελλοντική θεμελίωση συνταξιοδότησης λόγω της έλλειψης του απαραίτητου αριθμού ενσήμων.

3.3 Τρόποι προσέγγισης της αδήλωτης εργασίας

Η αδήλωτη εργασία λαμβάνει διάφορες μορφές, όπως η συμμετοχή στη δευτερεύουσα αγορά εργασίας (εξ ολοκλήρου είτε παράλληλα με τη συμμετοχή στην επίσημη αγορά εργασίας) ή η απασχόληση ατόμων που δεν μπορούν να συμμετέχουν στην επίσημη αγορά εργασίας (πχ παράνομοι μετανάστες). Για το λόγο αυτό, η εμπειρική ανάλυση της αδήλωτης εργασίας είναι ιδιαίτερα δύσκολη, δεδομένου ότι το σύνολο των ωρών που εργάζεται το άτομο που συμμετέχει στην ανεπίσημη αγορά εργασίας είναι σχεδόν αδύνατο να προσδιοριστεί.

Στη βιβλιογραφία για την παραοικονομική δραστηριότητα προτείνονται διάφορες μέθοδοι προσέγγισης του φαινομένου, όπως η δειγματοληπτική έρευνα σε άτομα και νοικοκυριά (άμεσος τρόπος εκτίμησης) ή η ανάπτυξη υποδειγμάτων για την ποσοτική εκτίμησή της. Ακολουθούνται επίσης έμμεσες μέθοδοι, σύμφωνα με τις οποίες ορισμένα μεγέθη ερμηνεύονται ως ενδείξεις εκδήλωσης του φαινομένου. Οι κυριότερες βασίζονται σε πιθανές αποκλίσεις που εμφανίζουν τα στατιστικά στοιχεία από διαφορετικές πηγές δεδομένων.^[5] Όσον αφορά στην αγορά εργασίας, μια προσέγγιση αυτού του τύπου στηρίζεται στη σύγκριση της απασχόλησης από δειγματοληπτικές και απογραφικές έρευνες, όπως για παράδειγμα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (δειγματοληπτική) και των στατιστικών στοιχείων από ασφαλιστικούς οργανισμούς (απογραφική) οι οποίοι καταγράφουν τον αριθμό των εργαζομένων για τους οποίους καταβάλλονται εισφορές ασφάλισης από τις επιχειρήσεις που τους απασχολούν.

Σε μια δειγματοληπτική έρευνα η μέση εκτίμηση του πληθυσμού κατά κατάσταση απασχόλησης (απασχολούμενοι, άνεργοι, μη οικονομικά ενεργοί κ.ο.κ) προκύπτει από αναγωγή των δεδομένων που συλλέγονται. Με βάση τη συγκεκριμένη έμμεση μέθοδο, η διαφορά που ενδεχομένως προκύπτει από την εκτίμηση της απασχόλησης με δειγματοληψία σε σύγκριση με καταγεγραμμένα στοιχεία για εργαζόμενους (από έναν ασφαλιστικό οργανισμό για παράδειγμα) αποδίδεται εν μέρει και στην ύπαρξη αδήλωτης εργασίας.

Διάγραμμα 2.5: Έμμεση μέθοδος προσέγγισης της αδήλωτης εργασίας

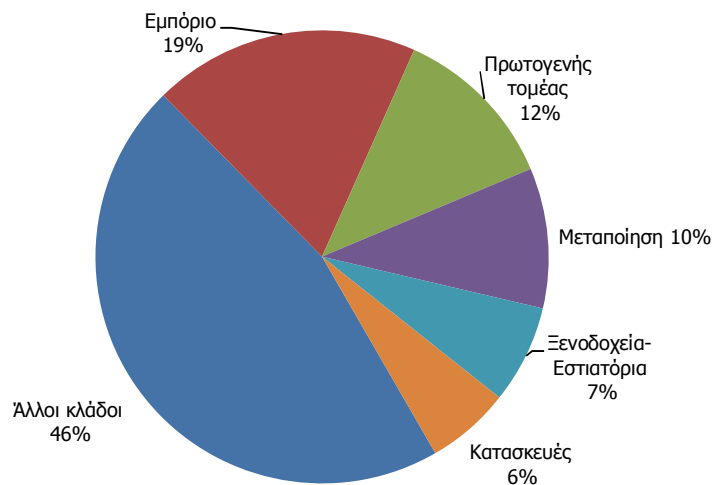

Στο πλαίσιο αυτό, λαμβάνονται στοιχεία απασχόλησης από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ και από το Ίδρυμα Κοινωνικής Ασφάλισης (ΙΚΑ-ΕΤΑΜ). Η έρευνα εργατικού δυναμικού (ΕΕΔ) πραγματοποιείται στον πληθυσμό των ιδιωτικών νοικοκυριών με σκοπό την παροχή συγκρίσιμων στατιστικών στοιχείων για την απασχόληση και την ανεργία στις χώρες-μέλη της ΕΕ και οι εκτιμήσεις της αφορούν στην κύρια απασχόληση (όχι δηλαδή την απασχόληση με βάση τον αριθμό των θέσεων εργασίας).

Αντίστοιχα, στα μηνιαία στοιχεία του ΙΚΑ δημοσιεύεται ο αριθμός των ασφαλισμένων, όπως προκύπτει από τις Αναλυτικές Περιοδικές Δηλώσεις που υποβάλλουν οι επιχειρήσεις που απασχολούν άτομα που ασφαλιζονται στον Οργανισμό. Δεδομένου ότι οι ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ εργάζονται κατά κύριο λόγο με σχέση εξαρτημένης εργασίας (δηλαδή μισθωτή εργασία)³ και προκειμένου τα στοιχεία να είναι (στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό) συγκρίσιμα με εκείνα της ΕΛΣΤΑΤ, λαμβάνεται από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ο αριθμός των μισθωτών απασχολούμενων ο οποίος προκύπτει από την ανάλυση της απασχόλησης ως προς τη θέση στο επάγγελμα (Διάγραμμα 2.5).

Εξαιρώντας την απασχόληση σε κλάδους που σχετίζονται με το δημόσιο τομέα, όπως την Δημόσια διοίκηση και Άμυνα, την Υγεία και την Εκπαίδευση (καθώς οι εργαζόμενοι υπάγονται στην πλειοψηφία τους σε διαφορετικό καθεστώς ασφάλισης), γίνεται σύγκριση μεταξύ του αριθμού των ασφαλισμένων στο ΙΚΑ και των μισθωτών από την ΕΕΔ σε κύριους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, όπως ο Πρωτογενής τομέας, η Μεταποίηση, οι Υπηρεσίες εστίασης και καταλύματος και οι Κατασκευές, όπου καταγράφεται περισσότερο από το ήμισυ της συνολικής απασχόλησης στη χώρα (54%, Διάγραμμα 2.5).

Διάγραμμα 2.6: Κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας με τη μεγαλύτερη απασχόληση στην Ελλάδα, 2011

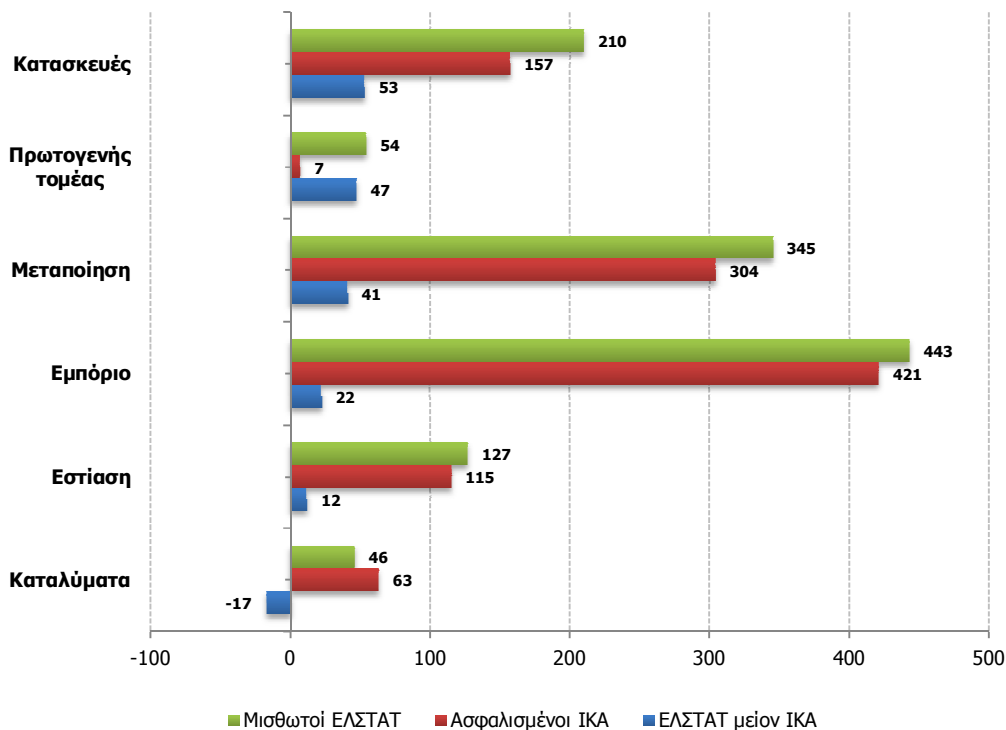
Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ **Επεξεργασία:** ΙΟΒΕ

³ Το ΙΚΑ αποτελεί το μεγαλύτερο ασφαλιστικό φορέα μισθωτής εργασίας στην Ελλάδα.

Η κατανομή των ασφαλισμένων του ΙΚΑ ανά οικονομική δραστηριότητα γίνεται με βάση τον Κωδικό Αριθμό Δραστηριότητας (ΚΑΔ)⁴, ενώ των απασχολούμενων στην ΕΕΔ με την ΣΤΑΚΟΔ-08. Προκειμένου να είναι εφικτή η σύγκριση των στοιχείων, οι κλάδοι από τις δύο πηγές δεδομένων αντιστοιχίζονται με τον τρόπο που απεικονίζεται στο Διάγραμμα 2.10 του Παραρτήματος.

Από την ανάλυση των στοιχείων για το 2010⁵ προκύπτει ότι η μεγαλύτερη διαφορά στα στοιχεία απασχόλησης μεταξύ ΕΛΣΤΑΤ και ΙΚΑ καταγράφεται στον κλάδο των Κατασκευών, όπου ο αριθμός των ασφαλισμένων στον οργανισμό ανήλθε σε 157 χιλ., ενώ από την ΕΕΔ ο αριθμός των μισθωτών απασχολούμενων εκτιμάται σε 210 χιλ. (διαφορά δηλαδή κατά 55 χιλ.). Σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο πηγών στατιστικών στοιχείων καταγράφεται επίσης, στις εκτιμήσεις για τον πρωτογενή τομέα και τη μεταποίηση, ενώ ελαφρώς ηπιότερη είναι για την εστίαση (Διάγραμμα 2.6).

Διάγραμμα 2.6: Έμμεση προσέγγιση της αδήλωτης εργασίας - Εκτίμηση της διαφοράς μισθωτών ΕΛΣΤΑΤ και ασφαλισμένων ΙΚΑ, 2010

Πηγή: ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, ΕΛΣΤΑΤ **Επεξεργασία: IOBE**

Αντίθετα, στις υπηρεσίες καταλύματος οι ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ ξεπερνούν (με βάση την ακολουθούμενη προσέγγιση) την εκτίμηση των μισθωτών απασχολούμενων από την ΕΛΣΤΑΤ.

⁴ Όπως αναφέρεται στο μηνιαίο δελτίο απασχόλησης στην περίπτωση πολλαπλής απασχόλησης κρατείται η κύρια.

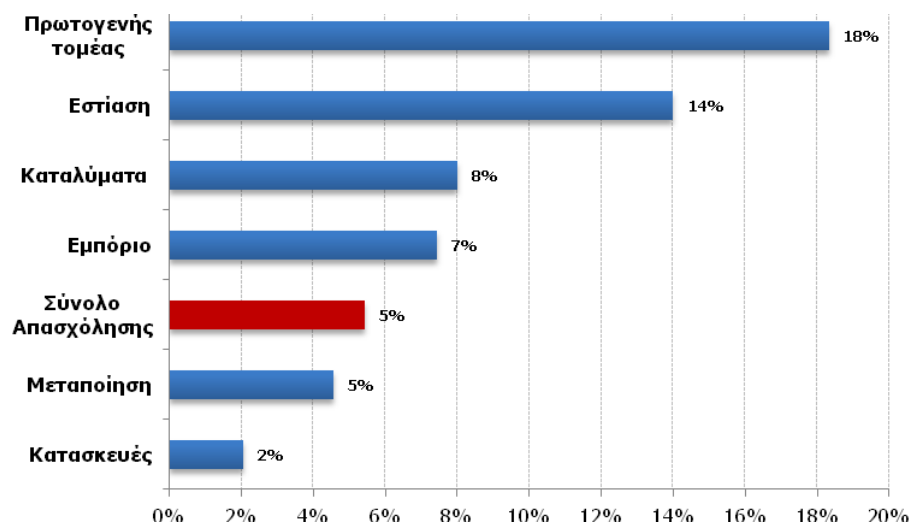
⁵ Κατά τη διάρκεια εκπόνησης της μελέτης τα στοιχεία για το 2010 αφορούν στα πιο πρόσφατα διαθέσιμα, σε ετήσια βάση, για τα οποία η Διεύθυνση Αναλογιστικών Μελετών του ΙΚΑ μπορούσε να προσφέρει σε επίπεδο κλάδων για την Εστίαση και τα Καταλύματα ξεχωριστά.

Από την ανάλυση των στοιχείων του κλάδου σε τριμηνιαία βάση (για τη διετία 2009-2010) παρατηρείται ότι η άνοδος των ασφαλισμένων το γ' τρίμηνο του έτους στα στοιχεία του ΙΚΑ είναι μεγαλύτερη συγκριτικά με εκείνη στην έρευνα Εργατικού Δυναμικού. Το γεγονός αυτό αντανακλά ενδεχομένως την ασφάλιση στον οργανισμό ατόμων που παράλληλα μιας άλλης εργασίας απασχολούνται και σε ένα κατάλυμα (ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια) στη διάρκεια του καλοκαιριού με σκοπό να ενισχύσουν το εισόδημά τους. Επίσης, είναι πιθανό από τον διαχωρισμό της ΕΛΣΤΑΤ ως προς τη θέση στο επάγγελμα, μέρος των αυτοαπασχολούμενων να ασφαλιζονται στο ΙΚΑ. Στην περίπτωση αυτή ωστόσο, δεν είναι εφικτή η αποτύπωση αυτού του στοιχείου στην προσέγγιση για την εκτίμηση της αδήλωτης εργασίας (δηλαδή μισθωτοί από την ΕΛΣΤΑΤ έναντι ασφαλισμένων στο ΙΚΑ).

3.4 Η αυτοαπασχόληση ως μορφή απασχόλησης που ευνοεί την αδήλωτη εργασία

Στη βιβλιογραφία^[6] προτείνεται ότι η έκταση της αδήλωτης εργασίας συνδέεται ως ένα βαθμό και με το μέγεθος της αυτοαπασχόλησης σε μια οικονομία συμπεριλαμβανομένων και των συμβοηθούντων μελών στην οικογενειακή επιχείρηση. Το γεγονός αυτό, αποδίδεται στα χαρακτηριστικά αυτών των μορφών απασχόλησης, καθώς οι εργασιακές σχέσεις βασίζονται κυρίως σε προσωπικό ή συγγενικό επίπεδο με σκοπό τον πιο άμεσο έλεγχο της παραγωγής και των όρων αμοιβής τους.

Διάγραμμα 2.7: Κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας με το μεγαλύτερο ποσοστό βοηθών οικογενειακής επιχείρησης στη συνολική απασχόληση, 2011

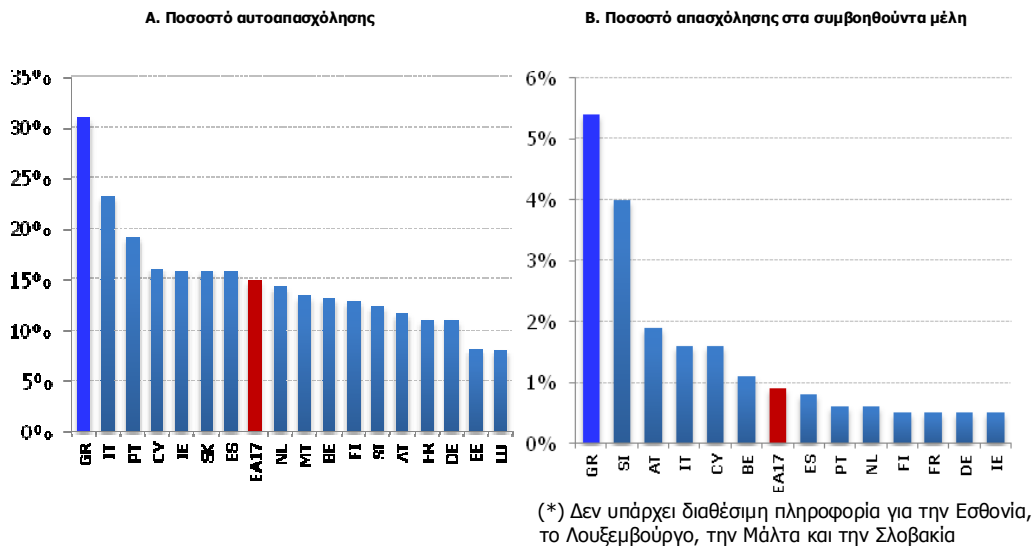
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Eurostat **Επεξεργασία:** IOBE

Στην περίπτωση αυτή η οργάνωση της επιχειρηματικής δραστηριότητας είναι πιο χαλαρή, η απασχόληση είναι σε αρκετές περιπτώσεις εποχιακή και εντάσεως εργασίας, ενώ παρατηρείται

η τάση τα άτομα να ενισχύουν το εισόδημά τους και μέσα από τη μη καταβολή φόρων και εισφορών.

Με τον όρο βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση, περιγράφονται τα άτομα που εργάζονται στις επιχειρήσεις των γονέων τους, αποκομίζοντας εισόδημα για την εργασία την οποία προσφέρουν. Ωστόσο, στην πλειοψηφία τους τα συμβοηθούτα μέλη δεν καταβάλλουν εισφορές ασφάλισης (εκτός από ορισμένες περιπτώσεις και σε περιοχές με μικρό πληθυσμό⁶), με συνέπεια να μην αποτυπώνεται η απασχόλησή τους στα στατιστικά στοιχεία ασφαλιστικών οργανισμών. Στην Ελλάδα το 2011, οι απασχολούμενοι ως βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση ανήλθαν σε 222 χιλ. ή 5% του συνόλου των απασχολούμενων της χώρας, όταν ο αντίστοιχος μέσος όρος στην ευρωζώνη δεν ξεπερνά το 1% (Διάγραμμα 2.8B).

Διάγραμμα 2.8: Αυτοαπασχόληση και συμβοηθούτα μέλη στην οικογενειακή επιχείρηση ως % της συνολικής απασχόλησης στην ευρωζώνη, 2011

Πηγή: Eurostat **Επεξεργασία: IOBE**

Οι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας με την υψηλότερη συμμετοχή είναι ο πρωτογενής τομέας -όπου το 1/5 (ή 93 χιλ.) των απασχολούμενων εργάζονται ως βοηθοί, αλλά και η εστίαση (13%). Στα καταλύματα και το εμπόριο καταγράφεται αντίστοιχη σχεδόν αναλογία, ενώ στη Μεταποίηση κυμαίνεται σε παρόμοιο επίπεδο με το μέσο όρο της χώρας (Διάγραμμα 2.7). Η εξέλιξη αυτή έχει ως αποτέλεσμα στους συγκεκριμένους κλάδους να καταγράφονται τα 4/5 (ή 182 χιλ.) των απασχολούμενων ως βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση.

Από την άλλη πλευρά, ως αυτοαπασχολούμενοι ορίζονται τα άτομα που εργάζονται με μη εξαρτημένη σχέση εργασίας, ασκώντας οι ίδιοι την επαγγελματική τους δραστηριότητα, αν και έχουν τη δυνατότητα να προσλαμβάνουν μισθωτούς υπαλλήλους. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται οι «ελεύθεροι επαγγελματίες» (π.χ. γιατροί, δικηγόροι, μηχανικοί, υδραυλικοί

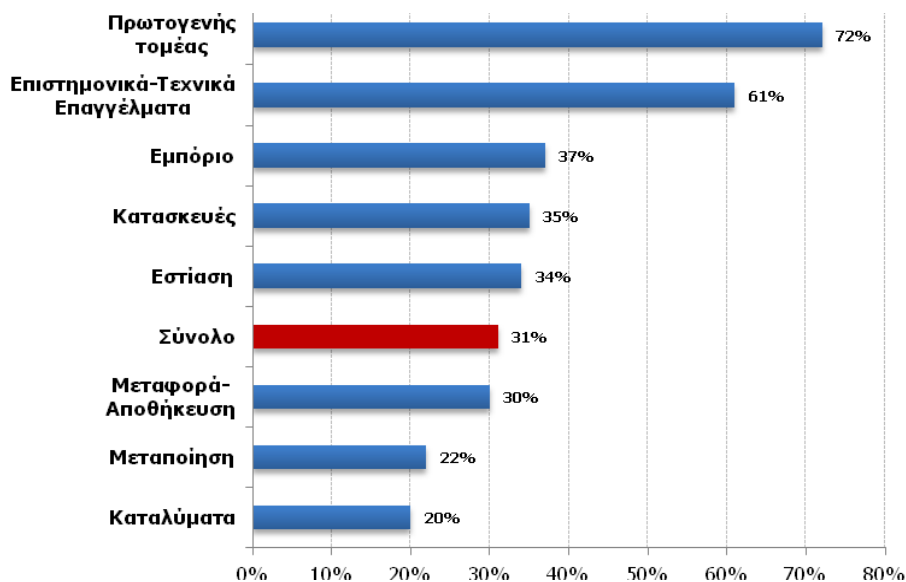
⁶ ΕΛΣΤΑΤ, Τμήμα Στατιστικών Πληθυσμού και Αγοράς Εργασίας.

κ.ά.), αλλά και οι εργαζόμενοι που συνάπτουν σύμβαση παροχής υπηρεσιών με έναν εργοδότη.

Το ύψος της αυτοαπασχόλησης εμφανίζει διαφοροποίηση μεταξύ των χωρών της ΕΕ με την Ελλάδα να καταγράφει ποσοστό διπλάσιο από το μέσο όρο της ευρωζώνης. Έτσι στην Ελλάδα σχεδόν ο ένας στους τρεις εργαζόμενους είναι αυτοαπασχολούμενος όταν στις χώρες-μέλη της ευρωζώνης η αντίστοιχη αναλογία είναι σχεδόν ένας προς επτά. Χώρες με υψηλότερο του μέσου ποσοστού αυτοαπασχόλησης στην ευρωζώνη είναι επίσης η Ιταλία (23%), η Πορτογαλία (19%), η Κύπρος και η Ισπανία (16%). Αντίθετα, στην Γερμανία, στην Γαλλία και στην Αυστρία το αντίστοιχο ποσοστό δεν ξεπερνά το 12% της συνολικής απασχόλησης (Διάγραμμα 2.8Α).

Στην Ελλάδα, εκτός από τον πρωτογενή τομέα που αποτελεί την κατεξοχήν οικονομική δραστηριότητα στην οποία εμφανίζεται ο τύπος αυτός απασχόλησης, υψηλό είναι επίσης το ποσοστό στα Επιστημονικά-Τεχνικά επαγγέλματα (δικηγόροι, λογιστές, σύμβουλοι επιχειρήσεων, αρχιτέκτονες, επιστημονική έρευνα κ.ά.), καθώς 2 στους 3 σχεδόν εργάζονται με αυτή τη μορφή απασχόλησης (Διάγραμμα 2.9).

Διάγραμμα 2.9: Αυτοαπασχολούμενοι ως προς το σύνολο των απασχολούμενων σε κύριους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, 2011

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού **Επεξεργασία:** IOBE

Υψηλότερο του μέσου όρου στο σύνολο των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας είναι επίσης το ποσοστό αυτοαπασχόλησης στο εμπόριο, στις κατασκευές και στην εστίαση, σε αντίθεση με τη μεταποίηση και τις υπηρεσίες καταλύματος όπου κύρια μορφή απασχόλησης είναι η μισθωτή εργασία (73% περίπου).

Συνεπώς, με βάση τα χαρακτηριστικά που εξετάστηκαν η αδήλωτη εργασία εκδηλώνεται με διαφορετική ένταση σε διάφορους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας. Από την εκτίμηση της έμμεσης προσέγγισης που προκύπτει από τη διαφορά μεταξύ των απασχολούμενων στην ΕΕΔ και ασφαλισμένων στο ΙΚΑ τείνει να είναι μεγαλύτερη, τουλάχιστον για τη χρονική περίοδο που καλύπτουν τα διαθέσιμα στοιχεία, στις κατασκευές και στη μεταποίηση. Όσον αφορά στη σύνδεση της αδήλωτης εργασίας με τη μορφή απασχόλησης, είναι πιθανό να ευνοείται η εκδήλωση του φαινομένου σε κλάδους οικονομικής δραστηριότητας όπως τα τεχνικά επαγγέλματα, το εμπόριο και η εστίαση (εστιατόρια, κέντρα διασκέδασης, καφετέριες κ) λόγω του σημαντικού αριθμού εργαζομένων που εργάζονται ως ελεύθεροι επαγγελματίες.

3. Συμπεράσματα

Στην Ελλάδα καταγράφεται πιο έντονα, συγκριτικά με άλλες χώρες, η ανάπτυξη μιας δευτερεύουσας αγοράς εργασίας με αντίστοιχα χαρακτηριστικά όπως της επίσημης, στην οποία όμως είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο το φαινόμενο της αδήλωτης απασχόλησης. Η αδήλωτη εργασία παρατηρείται, σύμφωνα με επίσημα στοιχεία και σε δραστηριότητες σχετικές με το τουριστικό προϊόν.

Η αδήλωτη εργασία, η οποία στους ελέγχους του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας ανήλθε στο 30% το 2011 συνδέεται με την ανάπτυξη της παραοικονομίας, ενώ εκδηλώνεται με μεγαλύτερη ένταση σε οικονομίες που χαρακτηρίζονται από υψηλά ποσοστά ανεργίας και αυτοαπασχόλησης, αλλά και σημαντικές μεταναστευτικές ροές, χαρακτηριστικά δηλαδή που συναντώνται στην ελληνική αγορά εργασίας.

Η εμπειρική ανάλυση της αδήλωτης εργασίας είναι ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς η πληροφορία σχετικά με το σύνολο των ωρών που εργάζεται το άτομο που συμμετέχει στην ανεπίσημη αγορά εργασίας είναι σχεδόν αδύνατο να προσδιοριστεί. Μια έμμεση όμως μέθοδος η οποία βασίζεται στην πιθανές αποκλίσεις που εμφανίζουν τα στατιστικά στοιχεία από διαφορετικές πηγές δεδομένων μπορεί να ερμηνευτεί, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, ως ένδειξη εκδήλωσης του φαινομένου.

Από τη σύγκριση μεταξύ του αριθμού των ασφαλισμένων στο ΙΚΑ και των μισθωτών από την έρευνα Εργατικού Δυναμικού σε κύριους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, προκύπτει ότι η μεγαλύτερη απόκλιση ανάμεσα στις δύο πηγές στατιστικών στοιχείων καταγράφεται στις κατασκευές, στον πρωτογενή τομέα, στη μεταποίηση και στην εστίαση.

Η αδήλωτη εργασία προσεγγίζεται επίσης από το μέγεθος της αυτοαπασχόλησης συμπεριλαμβανομένων και των συμβοηθούσων μελών στην οικογενειακή επιχείρηση, καθώς οι εργασιακές σχέσεις σε αυτή τη μορφή απασχόλησης βασίζονται συνήθως σε προσωπικό ή συγγενικό επίπεδο με σκοπό τον πιο άμεσο έλεγχο της παραγωγής και των όρων αμοιβής τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην Ελλάδα το ποσοστό των βοηθών στην οικογενειακή

επιχείρηση –οι οποίοι αποκομίζουν εισόδημα από την εργασία που προσφέρουν αλλά συνήθως δεν καταβάλλουν εισφορές ασφάλισης, ανέρχεται στο 5% της συνολικής απασχόλησης το 2011 -το υψηλότερο στην ευρωζώνη. Οι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας με το μεγαλύτερο ποσοστό είναι ο πρωτογενής τομέας (18% της συνολικής απασχόλησης) και η εστίαση (13%), ενώ ελαφρώς υψηλότερο του μέσου όρου στο σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας είναι στο εμπόριο (7%), στα Καταλύματα (6%) και στη Μεταποίηση (5%).

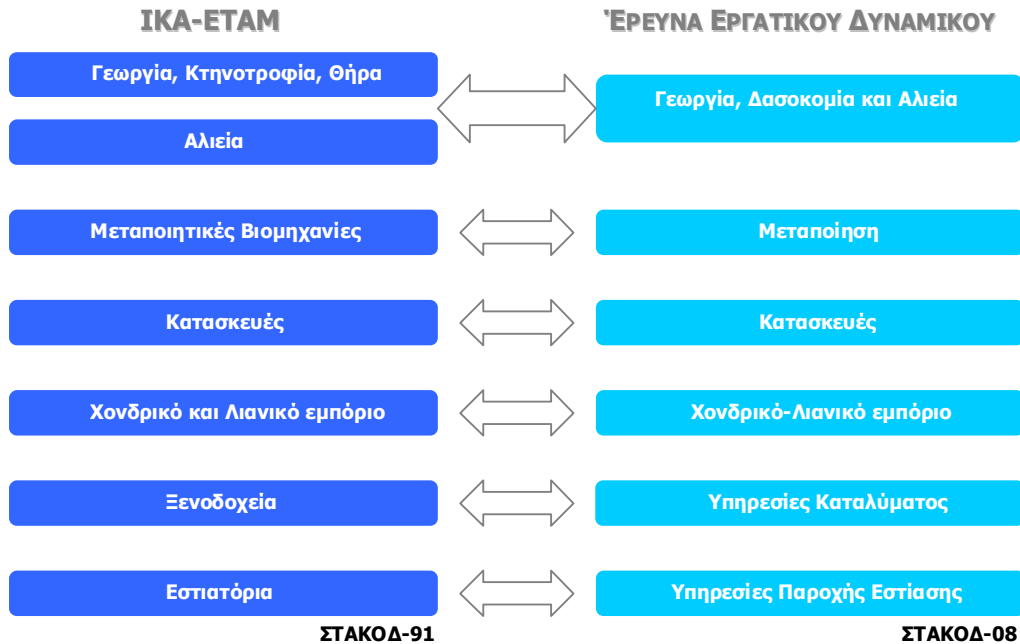
Από την άλλη πλευρά, το ύψος της αυτοαπασχόλησης στην Ελλάδα είναι διπλάσιο ως ποσοστό (31%) από το μέσο όρο της ευρωζώνης με τον πρωτογενή τομέα να αποτελεί την κατεξοχήν οικονομική δραστηριότητα στην οποία εμφανίζεται ο τύπος αυτός απασχόλησης. Υψηλό είναι επίσης το μέγεθος της αυτοαπασχόλησης στα Επιστημονικά-Τεχνικά επαγγέλματα (δικηγόροι, λογιστές, σύμβουλοι επιχειρήσεων, αρχιτέκτονες, επιστημονική έρευνα κ.ά.), καθώς 2 στους 3 σχεδόν εργάζονται με αυτή τη μορφή απασχόλησης, σε αντίθεση με τις υπηρεσίες καταλύματος που κύρια μορφή απασχόλησης είναι η μισθωτή εργασία (σχεδόν 3 στους 4 εργαζόμενους).

Η αδήλωτη εργασία προκαλεί σημαντικές απώλειες για τους ασφαλιστικούς οργανισμούς της χώρας, καθώς συνεπάγεται τη σημαντική δυσκολία στη χρηματοδότησή τους. Η αρνητική αυτή επίδραση επιβαρύνεται από την ανοδική πορεία της ανεργίας, αλλά και από την φύση της οικονομικής δραστηριότητας ορισμένων επιχειρήσεων γεγονός που υποδεικνύει την ανάγκη υιοθέτησης μέτρων για την αντιμετώπιση του φαινομένου. Ένα μέτρο προς αυτή την κατεύθυνση αποτελεί η μείωση των ασφαλιστικών εισφορών τις οποίες καταβάλλουν εργαζόμενοι και εργοδότες, οι οποίες είναι από τις υψηλότερες (35% περίπου του μισθολογικού κόστους) στην Ευρώπη. Προκειμένου όμως, η υιοθέτηση ενός μέτρου σαν αυτό να λειτουργήσει προς την επιθυμητή κατεύθυνση θα πρέπει αφενός να ενισχυθούν οι μηχανισμοί για τον έλεγχο τήρησης της ασφαλιστικής νομοθεσίας, ενώ είναι αναγκαία και η ευσυνείδητη στάση εργοδοτών και εργαζομένων για την καταβολή των ασφαλιστικών εισφορών τους.

Παράρτημα

Διάγραμμα 2.10: Κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας στους οποίους γίνεται εφαρμογή της έμμεσης προσέγγισης για την εκτίμηση της αδήλωτης εργασίας

Πηγή: ΙΚΑ, ΕΛΣΤΑΤ

Βιβλιογραφία

- [1] Τάτσος Ν. Παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα, ΙΟΒΕ, Εκδόσεις Παπαζήση
- [2] <http://www.oecd.org/dataoecd/50/13/48083643.xls>
- [3] Έκθεση Πεπραγμένων Σ.ΕΠ.Ε Έτους 2011
- [4] OECD Economic Surveys, Greece, August 2011
- [5] Schneider F. The shadow economy and shadow economy labor force: what do we (not) know?. IZA, Discussion papers
- [6] Towards a better understanding of the informal economy, OECD, 2011
- [7] International Recommendations for Tourism Statistics, 2008. UNWTO